

Stvaranje Strossmayerove galerije

DOMAGOJ ŠEGREGUR

VII. gimnazija, Zagreb

Križanićeva 4

10000 Zagreb

segregur@vt.t-com.hr

Stručni članak

Professional paper

Primljeno/Received: 15. 01. 2013.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 02. 2013.

*Sredstvima stečenim u Đakovačkoj biskupiji Josip Juraj Strossmayer osiguravao je uvjete za stvaranje Galerije. Najpouzdaniji suradnik bio je Franjo Rački čijom je zaslugom kultura i prosvjeta doživjela poticaj. Nikola Voršak i Ivan Simonetti bili su najznačajniji povjerenici za nabavu umjetnina, za kriterij su imali religioznu tematiku djela. Njome se Strossmayer suprotstavljao sekularizaciji društva. Iz korespondencije možemo pratiti proces stvaranja Galerije, od osiguravanja sredstava, okupljanja suradnika, nabave slika do izgradnje Palače. Govori otkrivaju Strossmayerove namjere i odluke te kako su društveno - političke okolnosti utjecale na njih. Analiza stvaranja Galerije prikazala je vrijeme isplani-
nirane borbe za bolju hrvatsku kulturnu i prosvjetnu budućnost.*

Gljučne riječi: Strossmayerova galerija, J. J. Strossmayer, Franjo Rački, Nikola Voršak, Ivan Simonetti

1. Uvod

Naš nacionalni ponos, Strossmayerova galerija starih majstora, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU-a), bogata je zbirka djela europskog slikarstva 14.-19. stoljeća i važna tema novovjekovne kulturne povijesti Hrvatske. Povodom 150. obljetnice Akademije prigodno je podsjetiti da su Galerija, Knjižnica i Arhiv HAZU-a temeljne ustanove na kojima se Akademija razvijala. Analiza stvaranja Galerije bit će ograničena na nekoliko bitnih pitanja. Prikazat će okolnosti, društvene prilike i ključne osobe koje su, uz utemeljitelja, đakovačkog ili bosanskog i srijemskog biskupa Josipa Jurja Strossmayera, sudjelovale u njenu stvaranju. Iz korespondencije će se saznati o namjerama i preprekama na koje se nailazilo te utvrditi veze između povijesnih društveno - političkih okolnosti i Strossmayerovih odluka i postupaka. Izvorna arhivska građa, pisma i katalozi pristupačni su za analizu u Arhivu HAZU-a. Rad

će pridonijeti boljem upoznavanju dijela hrvatske prošlosti u kojem su se stvarali uvjeti za poticanje kulturnog napretka, početak djelovanja na područjima istraživanja povijesti umjetnosti i proširivanja djelatnosti Akademije na umjetnička područja, što će utjecati na jasnije razumijevanje vlastitog kulturnog identiteta.

2. Ulaganje u hrvatsku kulturu

U prvom desetljeću biskupovanja (1850. - 1860.), za vrijeme apsolutizma cara Franje Josipa i njegova ministra Aleksandra Bacha, Strossmayer se bavio crkvenim poslovima u svojoj Đakovačkoj biskupiji¹ i gradio temelje budućeg djelovanja. Osiguravanje financijskih sredstava bio je preduvjet za njegov rad kao utemeljitelja i pokrovitelja Galerije

¹ Vladimir Koščak, *J.J. Strossmayer, političar i mecena*, Osijek: Izdavački centar Otvorenog sveučilišta Osijek, 1990., str. 2.

je te poticanja razvoja hrvatske kulture jer su nadležne vlasti u Beču i Pešti uskraćivale sredstva na tom najosjetljivijem području.² Strossmayer je bio poznat po člancima iz narodne ekonomije i financija, a na đakovačkom biskupskom vlastelinstvu dobio je područje primjene svog znanja. Razumnom eksploatacijom dobara biskupije došao je do velikih novčanih sredstava,³ koja su mu omogućila djelovanje na planu unapređenja kulture i prosvjete. Kolika su to bila sredstva govori podatak da je u 55 godina biskupovanja i sudjelovanja u kulturnom, prosvjetnom i religioznom životu hrvatskom narodu poklonio pet i pol milijuna kruna.⁴ Kako je plasirao đakovačka dobra može se saznati iz pisma⁵ u kojem je spomenuo iskustvo prodaje hrastovine. Potvrdu da je 1861. godine odlučio investirati u nabavu slika nalazimo u pismu Franji Račkome: »Kako uzbudem imao novcah ... ja ću 1000 škudah opredieliti ... da bi starih klasičnih slikara umotvori za me ... kupuju. I tog kod kuće trebamo.«⁶ Ulaganje u hrvatsku kulturu smetalo je mnogima jer su kultura i obrazovanje osiguravali bolju budućnost naroda, što je omogućavalo lakši otpor tuđim pretenzijama. O tome je govorio na prvoj sjednici Akademije 1867. godine,⁷ bio na udaru bečkog režima i mađarske vlade te se branio od optužbi bana Dragutina Khuena Hédervárya. On ga je nazivao neprijateljem Ugarske koji hara

vlastelinske šume, što je utjecalo na njegove sposobnosti pokrovitelja hrvatske kulture, a kulminiralo 1889. godine, kada je Strossmayeru zabranjena sječa. Nisu uspjeli ni pokušaji dokazivanja da se zabrana sječe ne može izricati na crkvenom imanju bez odobrenja Svete Stolice pa je zabrana ukinuta tek 1895. godine.⁸ Unatoč tome, Strossmayer je pronašao druge izvore za dopunjavanje fundusa Galerije i do smrti 1905. godine ostao njen mecena. Može se s pravom reći: »Ako Venecija, po legendi počiva na velebitskoj hrastovini, to moderna hrvatska kultura, bez ikakve sumnje leži na Strossmayerovim slavonskim dubovima.«⁹ U doba apsolutizma, zatim Khuena i grubih kršenja Hrvatsko-ugarske nagodbe na području financija te eksploatacije naših nacionalnih dobara od strane mađarskih vlasti, Strossmayer je pronašao način da »narodu vrati ono što je narodno« i da »obiteljsko srebro« pretvori u »obiteljsko zlato«.

3. Suradnja s Franjom Račkim

U pripremama za stvaranje Galerije Strossmayer je sklapao prijateljstva i okupljao suradnike za tu djelatnost. Kako je počelo njegovo veliko i za Akademiju presudno prijateljstvo s Franjom Račkim, tada kanonikom Zavoda Sv. Jeronima u Rimu, otkrivamo u pismu Račkoga u kojem piše da je za biskupova boravaka bio njegov vodič u obilasku muzeja i crkvi te o odluci da uzmu dva mladića da tamo izučavaju umjetnost.¹⁰ Zbog toga je Strossmayer Zavodu poklonio donaciju koja svjedoči o pomno isplaniranom putu k cilju. Tako je počela suradnja od 35 godina prijateljstva i pomaganja. Rački je 1860. godine boravio u Đakovu i tada su dogovarali pothvate za dobrobit hrvatske kulturne i prosvjetne budućnosti. Dokaz za tu tvrdnju nalazimo u govoru Račkoga na otvaranju Galerije, kada ističe da je Strossmayer njemu prvome otkrio namjeru osnivanja Akademije i Galerije, naglasio vezu između znanosti i umjetnosti, zaje-dnički

2 Vinko Zlamalik, *Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb: JAZU, 1982., str. 6.

3 Tade Smičiklas, *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera*, Izabrani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice, *Hrvatski domoljub J. J. Strossmayer; Ogledi*, Ivo Padovan (ur.), Obljetničke spomenice, svezak 7., Zagreb: HAZU, 1995., str. 92.

4 Ivo Padovan, *Hrvatski domoljub J.J. Strossmayer, Ogledi*, Obljetničke spomenice, svezak 7., Zagreb: HAZU, 1995., str. 7.

5 »... da čuju odmah u Francuskoj dužice poskupiti!«, Pismo Ivanu Kuljeviću, Đakovo, 18.10.1858., *J. J. Strossmayer; Dokumenti i korespondencija knjiga prva od god. 1815. - god. 1859.*, Ferdo Šišić (ur.), Zagreb: JAZU - Nadbiskupska tiskara, 1933., str. 448.

6 Pismo Račkome, 30.11. 1861., ARHIV HAZU, XII. A 699 / 2-7.

7 »... nimilice na mene navaljivahu, kao da novce crkvene, vjeri posvećene na svjetske svrhe trošim.«, *J. J. Strossmayer; Govori*, Vladimir Rem (ur.), Vinkovci: Slavonica, 1994., str. 35.

8 Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkog*, Zagreb: Novi liber, 2004., str. 387.

9 Ivo Frangeš, u *J. J. Strossmayer; Govori*, str. 136.

10 Račkovo pismo Ivanu Kukuljeviću, 28. 05. 1859., u *J. J. Strossmayer; Dokumenti*, str. 422.

utjecaj na obrazovanje i potvrdu da su dvije ustanove od zamisli bile neraskidive.¹¹ Ideje Račkoga da narodna znanost mora istraživati »dušu naroda na svim područjima stvaralaštva« i da je »narodna znanost uvjet za narodnu prosvjetu«¹² dopunjuju Strossmayerov cilj: »Prosvjetom k slobodi.« Te su zajedničke ideje bile presudne za osnivanje Akademije i djelovanje Račkoga kao predsjednika (1866. - 1887.) te otvaranje Galerije u njenom okrilju. O motivima njihova djelovanja svjedoči Strossmayer: »... miloj domovini i sinovom domaćim sredstva višega duševnog izobraženja pružiti.«¹³ Rački u govoru na otvaranju Galerije objašnjava skromne uvjete obrazovanja, Strossmayerovu namjeru da to promijeni i u Galeriji ostvaren cilj: »... umjetnosti bez umotvorina mogu gojiti upravo tako malo kao knjige bez knjižnice«. Razvoj Akademije i izgradnja Palače bili su rezultat zajedničkog rada u kojem se Strossmayer zalagao financijski i autoritetom, a Rački, naš prvi profesionalni povjesničar, u izgradnji Palače te povezivanju umjetnosti i znanosti. Zajedno su gradili kulturne i prosvjetne podvige od kojih je jedan od najvažnijih bilo stvaranje Galerije. U tome su presudni bili zajednički ciljevi, a odlučujuće prijateljstvo i podrška na putu prema cilju kojem su težili. O tome je iskreno svjedočio Strossmayer: »Što god sam i ja sam za Boga i vjeru, za domovinu i narod svoj pomislio i izveo, i u njegovoj je plemenitoj duši i u njegovom je plemenitom srcu i volji postojalo i izvedeno bilo.«¹⁴

4. Religiozna tematika zbirke

Upute koje je Strossmayer davao suradnicima u nabavi bile su sloboda u sakupljanju umjetnina iz raznih umjetničkih škola, uz preferiranje religiozne tematike djela. Ona je bila važna jer je simbolikom svake »umotvorine« sa sakralnim motivom želio prenijeti važnu poruku suvremenici. Pretežno religioznu tematiku svoje zbirke Stro-

ssmayer je u govoru na otvaranju Galerije objašnjavao time što je vrijeme nastanka slika bilo »ožareno religioznom čuvstvom« koje su u srednjem vijeku umjetnici prenosili na svoja djela. On je svom narodu želio: »... da ga žar kršćanskog religioznoga čuvstva okrijepi, da bolje podnese patnje svoje i da se ožare i uznesu njegovi sinovi na velika djela ... Evo razloga zašto u našoj zbirci religiozne slike mah preuzimlju.« Iako je rekao da nema ništa protiv svog vremena, ipak su ga neke pojave zabrinjavale, što je iznio i u govoru: »Jedna od tih mana jest, da je moć i čuvstvo religiozno danas u svijetu preveć oslabilo.«¹⁵ Radilo se o osvjetljavanju društva obilježenom afirmacijom svjetovnih vrijednosti, a taj proces sekularizacije¹⁶ nije pošti-vao crkvene stavove. Strossmayer je stvaranjem kulturne institucije kojoj je mogao dati pečat religiozne kulture nastojao ojačati položaj Crkve u promijenjenom društvu. Da bi održao sklad vjere, umjetnosti i znanosti, zbirci je odredio religioznu tematiku u kojoj je nalazio jedinstvo crkvenog i svjetovnog života. Strossmayer je opravdavao svoje postupke u izvještajima Serafinu Vannutelliju, papinskom nunciju u Beču. Na primjedbe da je novac potrošen na Galeriju mogao uložiti protiv bijede naroda, odgovarao je da se narodi ne sa-stoje samo od tijela, nego i od duše o kojoj se također treba brinuti. Na kraju otvoreno svjedoči: »... priznajem da sam od svoje rane mladosti u svome srcu povezao ljubav prema Bogu i svome svetom zvanju s ljubavlju prema svome narodu.«¹⁷ Strossmayerova djelatnost u stvaranju Galerije bila je pod utjecajem njegova vjerskog uvjerenja, a postupci sukladni sa svjetonazorom. Religiozna tematika zbirke bila je zadaća koju si je zadao, duboko vjerujući da sve što je dobro učinio za Crkvu, dobro je i za njegov narod. Ta ishodišna tematika Galerije bitno je izmijenjena kasnijim donacijama u kojima su prevladavali svjetovni motivi, ali je i obogaćena mnogim djelima europskih umjetnika

11 Franjo Rački u govorima i raspravama, Viktor Novak (ur.), Zagreb: Hrvatski štamparski zavod d.d., 1925., str. 203.

12 Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkog*, str. 28.

13 Strossmayerov govor na 9. saborskoj sjednici 29. 04. 1861., *J. J. Strossmayer, Govori*, str. 20.

14 Novak, *Franjo Rački u govorima i raspravama*, str. 12.

15 Strossmayerov govor na otvaranju Galerije, *J. J. Strossmayer, Govori*, str. 105.

16 *Korespondencija J. J. Strossmayer-Serafin Vannutelli: 1881.-1887.*, priredili Josip Balabanić i Josip Kolanović, Kršćanska sadašnjost, 1999., str. 31.

17 Pismo Vannutelliju, Đakovo, 24. 11. 1884., *Korespondencija*, str. 374.

iz raznih slikarskih škola koji nisu bili zastupljeni u zbirci. To je pridonijelo da Galerija danas ostvaruje još jednu njegovu težnju - znanost i kulturu u službi jedinstva europskih naroda.¹⁸

5. Uloga Nikole Voršaka u nabavi umjetnina

U Strossmayerovoj odluci da: »... narodu svoje namakne muzej slika te da mu on bude školom i pobudom, da si još više oplemeni srce i usavrši i onako prirodni umjetnički ukus«,¹⁹ uočavamo vjeru u plemenitost hrvatskog čovjeka. Za ono u što je vjerovao, snažno se zalagao. Proučavao je umjetnost i kroz korespondenciju s europskim stručnjacima bio informiran o zbivanjima u umjetnosti. Znanje je stjecao i na putovanjima na kojima je istraživao europske galerije i crkve te kupovao slike za zbirku. U europskim umjetničkim središtima angažirao je stručnjake koji su ga obavještavali o slikama za prodaju. Posrednik u nabavi bio je i Nikola Voršak, kanonik Zavoda Sv. Jeronima u Rimu.²⁰ O entuzijazmu i načinu na koji je Voršak nabavljao slike saznajemo iz korespondencije 1873. godine.²¹ On je Strossmayera obavijestio da je pronašao sliku iz 15. st. Giovannija Fiesole, zvanog Beato Angelico, u tehnici tempere i pozlate na lipovini, podijeljenu na dvije kompozicije koje predstavljaju stigmatizaciju Sv. Franje Asiškog i smrt Sv. Petra Mučenika. Voršak ju je prvo odnio vještaku da potvrdi autentičnost, a zatim odano i detaljno izvještavao o oštećenjima slike: »Najviše je oštećen mučitelj: on je osim lica po svem tielu izboden. Pripovieda vlasnik da je ta sličica od mnogo i mnogo godina u njegovoj obitelji; on sam kada je bio djetetom, da je s tom daskom nabacivao - kako ... loptu; a druga djeca ljutita što je mučitelj onako nemilo izmrcvario dobroga fratra, da su iz osvete toga obješenjaka - ... čavlom izboli.« Da je kupnja ove slike bila Voršakov podvig, zaklju-

čujemo iz podatka da je to jedna od najdragocjenijih slika koje je Strossmayer poklonio Galeriji i informacije koju je Strossmayer iznio u govoru na otvaranju, kada je rekao da su slike G. Fiesole već tada bile tako rijetke za prodaju, da ih ni bečka galerija nije imala. Voršakova su pisma zanimljivi dokumenti o nabavi slika, neka su podijeljena na odjeljke koje je s naznakom datuma i vremena predano nastavljao kako su pregovori napredovali te oduševljeno javio da je traženu cijenu uspio prepoloviti.

6. Posrednik i restaurator Ivan Simonetti

Iz Strossmayerova *Kataloga* saznajemo da je puno piše: »... prijatelj moj i vrli naš domorodac Ivan Simonetti, komu ova moja sbirka ima neizmierno mnogo zahvaliti, jerbo po njegovom umnom i razložitom posredovanju nabavio sam veći dio mojih slika.«²² Za razliku od Voršaka, on se rjeđe savjetovao sa stručnjacima o atribucijama. Uspoređujući imena autora pod kojima ih slao Strossmayeru²³ s njihovim sadašnjim atribucijama,²⁴ nalazimo da je polovica slika tada bila pogrešno atribuirana. Jedan od razloga bila je i nerazvijenost znanstvenih metoda povijesti umjetnosti. U pismu kojim Simonetti obavještava da je pronašao dvije spojene slike svetaca Cime de Conegliana²⁵ mi danas prepoznajemo sliku Giovannija Bellinija, zvanog Giambellino.²⁶ Slika iz 15. st. prikazuje Sv. Augustina i Sv. Benedikta u tehnici tempere s uljem na lipovini. Na primjeru Simonettijeva pisma²⁷ shvaćamo njegovu važnu ulogu u oblikovanju Galerije. On preporuča kupnju čak deset slika iz 16. st. Andrije Medulića zvanog Schiavone (Slaven) po cijeni od 250 napoleondora koje bi on restaurirao za 100 napo-

18 Slavko Slišković, Strossmayer promicatelj europskog jedinstva, *Croatica Christiana Periodica*, 56., 2005., str. 209-220.

19 Zlamalik, *Strossmayerova galerija*, str. 7.

20 Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkog*, str. 249.

21 Arhiv HAZU-a, XI. A / Voršak Nikola / 36-42.

22 Arhiv HAZU-a, XI. B IV. / 57.

23 Boris Vizintin, *Ivan Simonetti*. Zagreb: Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, 1965., str. 46-47.

24 Zlamalik, *Strossmayerova galerija*, str. 27-270.

25 Pismo Strossmayeru, Venecija, 29. 10. 1867., Boris Vizintin, str. 93.

26 Ljerka Dulibić, Povodom izložbe Giovannija Bellinija, *Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*. V (4), 2008., str. 16-19.

27 Vizintin, *Ivan Simonetti*, str. 24.

leondora, a trebale bi dobiti dvoranu posvećenu autoru. Iz ovoga saznajemo da je Simonetti utjecao na Strossmayerove odluke, skupo naplaćivao restauriranje te znao za naklonost prema slikaru za kojim je Strossmayer tragao,²⁸ kako bi potvrđivao slavu domaćeg čovjeka. Strossmayer je bio iscrpljen izdacima, ali nije želio da se slikama izgubi trag. Očajan, pisao je prijatelju i molio da mu posudi novac jer bi: »... jeftino mogao dobiti jedno desetak i više slika našega slavnoga zemljaka 16. stoljeća Medulića ... ipak još kupujem slika, što je u posljednje doba postalo jedino moje veselje, u obćoj tuzi jedina moja utjeha.«²⁹ Slike su kupljene, a Strossmayer je u govoru na otvaranju Galerije potvrdio svoje zadovoljstvo i želju da se cijene naši umjetnici: »Osobito je glede te škole u našoj zbirci to, da je u njoj množina slika našega Andrije Medulića ... I tako kada ga za života nismo poznavali, moći ćemo ga barem mrtva u lijepim njegovim slikama uživati i cijeliti.«³⁰

7. Utjecaj društveno-političkih okolnosti na Strossmayerove odluke

Važno je uočiti u kakvoj je novčanoj oskudici Strossmayer kupio slike. O njoj je i sam svjedočio,³¹ a ovu meceninu nestašicu sigurno su teško osjetili i mnogi oslonjeni na njegovu pomoć u bolnicama, školama i ubožnicama. Naime, u to vrijeme završavalo je drugo, uspješno razdoblje Strossmayerova biskupovanja obilježeno dovršavanjem katedrale u Đakovu, aktivnim djelovanjem u Narodnoj stranci, Hrvatskom saboru, Akademiji i stvaranju zbirke, a počinjalo treće (1870. - 1880.) koje je obilježilo razočaranje Hrvatsko-ugarskom nagodbom, padanje

u nemilost caru, progonstvo u Pariz³² te povlačenje iz političkog života. Istupivši iz političkog života, Strossmayer je u trećem desetljeću biskupovanja svo vrijeme i financije usmjerio na religiozno, prosvjetno i kulturno djelovanje i u 10 godina nabavio najvrednija djela te udvostručio zbirku. Osjećaj nesigurnosti uzrokovao je brigu o njenoj budućnosti. Iz pisma Račkome saznajemo da je zbirku odlučio pokloniti Akademiji, a Darovnicom od 02. 10. 1868. godine proglasio ju baštinicom.³³ Međutim, nekoliko godina kasnije posjetio je muzej u Dresdenu i saznao da su jeftino kupili zaplijenjene umjetnine za svoju zbirku. Zbog osjećaja nesigurnosti potkrijepljenog primjerom iz prošlosti,³⁴ promijenio je odluku i 26. 03. 1875. godine odlučio: »... da se zbirka bezodugovlačno prenese u Zagreb gdje će ona služiti ne samo za ogled prijateljima umjetnosti i za širenje boljeg ukusa u narodu, nego i za potporu sveučilišta koje ne bi smjelo nadugo bez stolice za povijest umjetnosti ostati.«³⁵ Strossmayer je želio da Galerija što prije preuzme svoju zadaću. Također, želio je sudjelovati u njenom sigurnom preseljenju, postavljanju te odabiru ljudi koji će se o njoj brinuti pa je izgradnja palače Akademije trajala samo tri godine.

8. Izgradnja primjerenog prostora

Da bi zbirci osigurao dostojan smještaj, poklonio je sredstva za gradnju Palače i nadao se: »... da će slavno zastupstvo glavnoga grada Zagreba, kojemu je od takovih zavoda najveća slava i korist, pokloniti gradilište na prikladnom mjestu.«³⁶ Strossmayer je za Palaču, a ban Ivan Mažuranić za Sveučilište tražio gradilište na Griču, ali tamo nije bilo mjesta pa je Akademija dobila »grunt«

28 »... nebi l se kupiti mogla kaka slika našega Medule, rado bi od njega štogodj imao.«, Strossmayerovo pismo Voršaku, 29. 03. 1865., u Boris Vizintin, str. 85.

29 Pismo Vjenceslavu Turkoviću, Đakovo, 20. 03. 1869., Arhiv HAZU-a, XI. A 1. / Turković Vjenceslav / 3.

30 Strossmayerov govor na otvaranju Galerije, *J. J. Strossmayer, Govori*, str. 96.

31 »... moja sredstva ne dostižu. Bog sam zna kojemu udesu u susret idem ... Što se tiče slika, prestati moramo kupovati ... Ne imam otkale.«, Pismo Voršaku, Boris Vizintin, str. 22.

32 Koščak, *J.J. Strossmayer, političar i mecena*, str. 179.

33 Vinko Zlamalik, *Sto godina Strossmayerove galerije, Izložba u povodu stote obljetnice otvorenja Strossmayerove galerije starih majstora JAZU (1884.-1984.)*, Zagreb: MTM, 1984., str. 8.

34 »... lahko dokučiti čijom štetom nestade silnih umjetnina kod zaplijenjenih dobara dviju slavni hrvatskih obitelji, Zrinjskoga i Frangepana.«, *J. J. Strossmayer, Govori*, str. 122.

35 Zlamalik, *Strossmayerova galerija*, str. 8.

36 Smičiklas, *Ogledi*, str. 109.

na Stočnom sajmu, a Sveučilište zgradu tvornice duhana.³⁷ Grad je poklonio gradilište pa je od 1877. do 1880. godine trajala izgradnja Palače na Zrinjskom trgu u stilu talijanske renesanse³⁸ po nacrtima arhitekta Friedricha von Schmidta, sljedećih 10 godina jedine monumentalne zgrade u Zagrebu. Strossmayer je bio razočaran što nije dobio gradilište na Griču,³⁹ ali budućnost je pokazala da je njena sadašnja pozicija bila bolji izbor. Dana 09. 11. 1880. godine potres je teško oštetio Palaču. Strossmayer je poslao novac za njen popravak i financirao unutarnje uređenje, a za primitak zbirke odredio dvorane drugog kata. Za izgradnju poklonio je četvrtinu sredstava te podsjećao i druge na namjenu zbirke: »... da će visoka kraljevska zemaljska vlada obzirom na to, što je zbirka umjetnina namijenjena prosvjeti upravo tako kao što i zbirka narodnog muzeja, pripomoći iz zemaljskih sredstava.«⁴⁰ Kada je tijekom izgradnje Rački javio da je nestalo novca i od njega molio pomoć, Strossmayer je pisao da Akademiji treba pomoći jer je ona »vladi i nekim našim nevaljalcima trn u oku« i da ne može srcu odoljeti da joj ne pomogne.⁴¹ Oспорavanja su ga poticala da još više ulaže u hrvatsku prosvjetu i kulturu, što je pozitivno utjecalo na njihovu razvojnu povijest.

9. Preseljenje zbirke i otvaranje Galerije

Biskupski dvori u Đakovu 1868. godine pohranjivali su 113 slika, što saznajemo iz popisa sastavljenog kada je Strossmayer Darovnicom odredio Akademiju baštinicom.⁴² Dana 07. 07. 1882. godine Strossmayer je obavijestio Akademiju da će zbirku o svom trošku dopremiti u Zagreb. O

pripremi zbirke za transport brinuo se Isidor Kršnjavi, kojega je sa Strossmayerom od 1874. godine vezalo poznanstvo i zaključak o potrebi osnivanja Katedre za povijest umjetnosti. Dana 13. 07. 1883. godine, prema popisu koji je sastavio biskupov tajnik Milko Cepelić,⁴³ otpremljene su 284 umjetnine. Kršnjavi je spomenute umjetnine postavio u Palači te do 1887. godine bio prvi ravnatelj Galerije. Uloga Kršnjavija u razvoju Galerije mogla je biti veća da prijateljstvo sa Strossmayerom tada nije bilo nepovratno uništeno. Kršnjavi je, naime, prihvatio postavljanje budimpeštanske izložbe koju je poticao Khuen, a za Strossmayera je to bio izdajnički čin koji je utjecao na njihovo prijateljstvo i uzrokovalo smjenjivanje Kršnjavija s mjesta ravnatelja Galerije.⁴⁴ Po otvorenju 9. 11. 1884. godine, Galerija je počela provoditi misiju u skladu s nastojanjima svojih utemeljitelja. Tom prilikom Strossmayer je održao posljednji veliki govor hrvatskom narodu. Njemu je živa riječ bila najjače sredstvo komunikacije pa je njegov govor na otvaranju Galerije oduševio prisutne. To su bili dani velikog slavlja u Zagrebu, a kada se vraćao u Đakovo zahvalni narod ga je ispraćao. U govoru na otvaranju Galerije Strossmayer otkriva podatke o njenu stvaranju i zadivljuje vizionarskim pogledom. Rekao je da je Palača jedna u nizu koje će se širiti našim stolnim gradom i pretvoriti ga u uzorito središte, a Galerija će postati »pristanište umjetnosti kao vrhunac razvoja narodne prosvjete«. Želio je da Akademija postane duhovno i umjetničko žarište i »da narodu i učećoj se mladeži koriste«. U Zagrebu je vidio središte kulture slavenskih naroda koji bi se okupljeni lakše mogli suprotstaviti prisilnoj mađarizaciji i germanizaciji, što ukazuje na važnu kulturnu, prosvjetnu i političku ulogu koju su Akademiji i Galeriji namijenili njeni osnivači. Da je riječ o vizionarskoj težnji za kulturnim uzdizanjem i stvaranjem Galerije usred naše zemlje, tada vrlo siromašne i opustošene, svjedoči podatak da je još 1860. godine u ukupnom stanovništvu bilo 80% nepismenih.⁴⁵

37 »Akademiji ne preostaje drugo, nego da otjera stoku sa svojega gradilišta, s nadom da ta dva mjesta -tvornica dima i sajam stoke-, neće imati simboličko značenje.«: Milan Moguš, *135 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Milan Moguš (ur.), Zagreb: HAZU, 1996., str. 20.

38 Zlamalik, *Sto godina*, str. 8.

39 Pismo Kršnjavome 11. 06. 1875., Korenspondencija J. J. Strossmayer - Isidor Kršnjavi (1875. - 1884.), Zoran Grižak (ur.), *Cris*, VIII. (1), 2006., str. 54-78.

40 Smičiklas, *Ogledi*, str. 109.

41 Pismo Račkome 14.02.1880., Tade Smičiklas, *Ogledi*, str. 110.

42 Arhi HAZU-a, XI. B IV. / 57.

43 Arhiv HAZU-a, XI. B IV. / 58.

44 Grižak, *Cris*, 59.

45 Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber, 2003., str. 181.

10. Zaključak

U istraživanju se naišlo na nepreglednu građu i detalje koji otvaraju nova pitanja, npr. kako su na religioznu tematiku Galerije utjecale buduće donacije i što se u kasnijim postavama sačuvalo od nje-ne ishodišne zadaće. Korespondencija osvjetljava Strossmayerovu djelatnost iz koje je vidljivo da je sredstvima stečenim na Đakovačkoj biskupiji osiguravao uvjete za stvaranje Galerije. Ona otkriva da se savjetovao sa suradnicima, a pothvate gradio u suradnji sa njima te tako prelazio preko teškoća svog vremena. Njegov najpouzdaniji suradnik bio je povjesničar Franjo Rački, čijom je zaslugom znanstveno-kulturna djelatnost doživjela snažan poticaj. Kanonik Nikola Voršak i slikar Ivan Simonetti bili su najznačajniji povjerenici za nabavu slika. Iz korespondencije se prati složen, tridesetogodišnji proces od osiguravanja sredstava, okupljanja suradnika, nabave slika i izgradnje Palače. Ona svjedoči da se u doba najjačih pritisaka tuđih vlasti moralo odolijevati i onemogućavanjima vladajuće, domaće politike. Tada je prošlost Galerije postala slika povijesnog vremena hrvatskog naroda, nesložnog, politički razdvojenog te nastojanja da se tome odupre, što je utjecalo na Strossmayerove odluke. Prošlost Galerije prikazala je borbu za nacionalnu kulturu, a kroz nju za obrazovanje i društveni napredak. Govori su izvor za razumijevanje Strossmayerovih motiva i obranu viših ciljeva preko kojih je ostvarivao hrvatske i svoj životni cilj: »Sve za vjeru i domovinu«. Stvaranje Galerije bio je isplanirani pothvat za dobrobit kulturno-prosvjetnog života hrvatskog naroda u razdoblju obilježenom isprepletenošću politike i vjere. Otkrivajući podatke o slikama, one postaju zanimljivi eksponati naše kulturne baštine, dok su lišene povijesne pozadine samo nepoznato likovno djelo, kao što je Strossmayer rekao: »Bez historije smo upravo bez očiju i tumaramo u tminah«.

Izvori:

Arhivski dokumenti, Arhiv HAZU-a:

a) Strossmayerova ostavština:

Strossmayerov popis slika uz Darovnicu, biskupovom rukom pisan, XI. B IV. / 57.

Primopredajni katalog Milka Cepelića, biskupova tajnika *Popis slika u privatnoj galeriji preuzv. g. J. J. Strossmayera po njegovih navodih I*, XI. B IV. / 58.

Pisma Nikole Voršaka Strossmayeru, XI. A / Voršak Nikola / 36., 37., 38., 39., 40., 41., 42.

Strossmayerovo pismo Franji Račkom, XI. A 1. / Rački Franjo / 1.

Strossmayerovo pismo Vjenceslavu Turkoviću, XI. A 1. / Turković Vjenceslav / 3.

Pismo Izidora Kršnjavog Strossmayeru, XI. A / Kršnjavi Izidor / 5.

b) Ostavština Franje Račkog:

Strossmayerova pisma Račkome, XII. A 699 / 2., 3., 4., 5., 6., 7.

Franjo Rački u govorima i raspravama, uredio V. Novak, Zagreb: Hrvatski štamparski zavod d.d., 1925.

Dulibić, Ljerka. 2008. Povodom izložbe Giovannija Bellinija, *Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*, Vol. V., No. 4., <http://hrcak.srce.hr/file/56681>, (pristup ostvaren 16. prosinca 2010.).

Grijak, Zoran. Korespondencija Josip Juraj Strossmayer - Isidor Kršnjavi (1875. - 1884.) *Cris*, god. VIII. br. 1./2006., <http://hrcak.srce.hr/file/13745>, (pristup ostvaren 16. prosinca 2010.).

Hrvatski domoljub Josip Juraj Strossmayer, *Ogledi*, uredio I. Padovan, Obljetničke spomenice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, svezak 7., Zagreb, 1995.

Josip Juraj Strossmayer, Dokumenti i korespondencija, knjiga prva od god. 1815. - god. 1859., uredio F. Šišić, JAZU - Nadbiskupska tiskara, Zagreb, 1933.

Josip Juraj Strossmayer, Govori, uredio V. Rem, Slavonica, Vinkovci, 1994.

Korespondencija Josip Juraj Strossmayer - Serafin Vannutelli: 1881. - 1887., priredili J. Balabanić i J. Kolanović, Hrvatski državni arhiv: Kršćanska sadašnjost: Dom i svijet, Zagreb, 1999.

Slišković, Slavko. 2005. Strossmayer promicatelj europskog jedinstva, *Croatica Christiana Periodica*, Vol. 56., <http://hrcak.srce.hr/file/14182>, (pristup ostvaren 16. prosinca 2010.).

135 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, uredio M. Moguš, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1996.

Sto godina Strossmayerove galerije, Izložba u povodu stote obljetnice otvorenja Strossmayerove

galerije starih majstora JAZU (1884.-1984.), uređio V. Zlamalik, MTM, Zagreb, 1984.

Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, uređio A. Mohorovičić, JAZU, Zagreb, 1982.

Literatura:

Goldstein, Ivo. 2003. *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi Liber.

Gross, Mirjana. 2004. *Vijek i djelovanje Franje Račkog*, Zagreb: Novi Liber.

Košćak, Vladimir. 1990. *Josip Juraj Strossmayer, političar i mecena*, Osijek: Izdavački centar Otvorenog sveučilišta Osijek.

Vizintin, Boris. 1965. *Ivan Simonetti*, Zagreb: Društvo historičara umjetnosti Hrvatske.

Summary

Foundation of the Strossmayer Gallery

Key words: Strossmayer gallery, J.J. strossmayer, franjo Rački, Nikola Voršak, Ivan Simonetti

Croatian pride, the Strossmayer Gallery of Old Masters of the Croatian Academy of Arts and Sciences houses a rich collection of works of European painting from 14th-19th century and has an important place in Croatian cultural history. The 150th anniversary of the Academy is an appropriate moment to recall that the Gallery, Archive and Library are the fundamental institutions on which the Aca-

demy has developed. The analysis of the foundation of the Gallery has presented the circumstances, social conditions and key persons who, along with the founder, Bishop Josip Juraj Strossmayer, participated in its creation. A complex, thirty-year-long process can be observed from the correspondence: it covers the fund raising, gathering collaborators, procurement of paintings and the construction of the Palace itself.

It is evident that Strossmayer secured the means for the Gallery from the funds gained at the territory of Đakovo diocese. The correspondence also reveals that he consulted important persons and ventured through cooperation to make it possible for the Gallery to be built. It can be read that a lot of obstacles had to be overcome and how political and social circumstances influenced Strossmayer's decisions. The most reliable assistant to Strossmayer was historiographer Franjo Rački. Canon Nikola Voršak and painter Ivan Simonetti were the most important for the acquisition of works of art which all had to represent a religious theme. By insisting on sacred scenes, Strossmayer opposed the secularization of the society at the time when politics and religion were interwoven with all aspects of life. Strossmayer's speeches are a good source for understanding his motives and his desire to accomplish his life's goal: 'All to be done for faith and homeland'. The foundation of the Gallery was a planned action in the period of struggle for national culture and better future in education but it also expanded the Academy's activities on artistic fields.